

I januar 2014 var jeg til stede på Gunnerusbiblioteket da Inger Selven Watts holdt foredrag om tvangsevakueringa og om de som kom til Trondheim. Blant enkeltskjebnene hun kom inn på var historien om Lilly Persen, ei årsgammel jente som ble innlagt på sykehus da transporten kom til Trondheim. Jenta var dødssyk og foreldrene skjønte at hun ikke ville overleve. De ble sendt videre uten å få mulighet til å være hos henne til hun døde. De avtalte med en sykepleier om å ordne med begravelsen og gravstein. Barnet døde, og kort tid etter krigen døde også sykepleieren. Familien fikk aldri rede på hvor Lilly var gravlagt. Kanskje lå hun i samme grav som en voksen. Under foredraget ble Tilfredshet kirkegård nevnt som mulig gravsted, men senere forsøk på å finne grava hadde vært forgjeves.

Dette vekket min nysgjerrighet. Min erfaring med byfogdens og kirkevergens protokoller over døde og gravlagte i denne perioden tilsa at norske dødsfall som regel var godt dokumentert – i motsetning til f.eks. utenlandske krigsfanger. Som del av mitt arbeid på Falstadsenteret har jeg i flere år arbeidet med utenlandske krigsgraver i Norge. Gravene til utenlandske soldater, fanger og tvangsarbeidere som døde i Norge i krigsårene er etter internasjonale konvensjoner underlagt varig vern. I mange tilfeller var det – og er det – ukjent hvem de var. Et tilsvarende vern har ikke gravene til norske krigsofre i Norge. Der er det i utgangspunktet de lokale kirkegårdsvedtektene som gjelder. Med manglende innbetalt festeavgift forsvinner graver år for år. Hvis det har vært reist minnesmerker blir disse tatt bort, og grava kan bli gjenbrukt.

Dødsfall 1

Et besøk på Arkivsenteret på Dora noen dager senere gav de første resultatene. Statsarkivet i Trondheim oppbevarer byfogdens dødsfallsprotokoller, detaljerte oversikter alle dødsfall i byen. 22. desember 1944 fikk byfogden melding om at barnet Lilly Pedersen var død på Trondheim sykehus 16. desember. Hun var født 19.9.1943 i Kistrand og bosatt der. Ellers var opplysningene var sparsomme: «Barnet evakuert fra Nord-Norge. Foreldrenes navne

kjennes ikke.» En måneds tid opplyser Trondheim sykehus foreldrenes navn, «Per og Berit Persen, Kistrand». Barnets etternavn ble også korrigert til Persen.

Dødsfall 2

Først på senhøsten i 1947 ble dødsfallet meldt videre til skifteretten i Hammerfest, som det framgår i kolonnen helt til høyre. Det var Svanholm begravelsesbyrå som ordnet med begravelsen, dødsfallet var meldt av dr. Harald Hauge. Og her ser vi også opplysningene som er bakgrunnen for morgendagens markering: «Begravet Stavne».

Gravprotokoll Stavne

Stavne kirkegård ble tatt i bruk i 1916 som erstatning for Ila kirkegård. Det er ikke av de største gravplassene i byen. Trondheim byarkiv på Dora har den eldste gravprotokollen, som vi her ser et oppslag fra for desember 1944 og januar 1945. Protokollen er velbrukt, har en del overstrykinger, tillegg og korrigeringer. Vi ser løpenummer, navn, gravdato, alder, henvisning til plass på kirkegården og en del andre opplysninger. I åra denne protokollen var i bruk, fra 1916 til 1974, var det knapt 3900 gravlegginger her. Drøyt 1300 var gravlagt her i åra som hadde gått fra 1916 til invasjonen i 1940. Ved krigens slutt var antallet fordoblet. Deler av kirkegården var brukt som tysk krigskirkegård. Her er også britiske krigsgraver fra regionen samlet, de første britiske soldatene gravlagt her alt i april 1940. Og her ble mange tvangsevakuerte fra Nord-Norge gravlagt.

Bilde: Gravprotokoll, Stavne (utdrag)

Bilde: Gravprotokoll, Stavne (utdrag - merket)

Og her, som nr. 2657, ser vi ett år gamle «Lilly Pedersen», gravlagt 22. desember i grav III.a.69, ei voksegrav som ble brukt som to barnegraver. Fra «Finnmark», ellers er opplysningene sparsomme. Ennå var det ingen entydig opplysning som identifiserte personen, slik vi i dag har person- og fødselsnummer. Men ser vi kildene samlet, kan vi med sikkerhet si at dette er rett person.

Bilde: Gravprotokoll, Stavne (hele)

Lilly Persen er ikke den eneste fra fremmed sted som ble gravlagt her. Ser vi nærmere etter, står det stedsnavn fra Nord-Norge i kolonnen «Fremmed menighet» for flere.

Bilde: Gravprotokoll, Stavne (hele – med merker)

Bare på denne sida navn på 23 personer som er hjemmehørende på ulike steder i Nord-Norge, gravlagt i løpet av noen uker fra november 1944 til januar 1945. Tre måneder gamle (2641) Alvin Knut Andersen fra Hammerfest, åtte måneder gamle (2643) Eva Marie Slåttedal fra Talvik og 81 år gamle (2652) Jensine Mathiesen fra Straumfjord – for å nevne noen. De fleste er små barn eller gamle.

Bilde: Byfogden

Navnene gjenfinnes også i byfogdens dødsfallsprotokoller. Her er det utdypende opplysninger om flere av de som døde, men i en del tilfeller – særlig for gamle folk – er det begrenset hva som står og hvor korrekte opplysningene er. I noen tilfeller har det senere blitt tilføyd og korrigert. Som et eksempel kan vi ta «Anna Marie Henriksen, ca. 75 år», fra Alta døde på Bakklandet sykestue 15. desember. «Antakelig gift, ikke opplysninger om pårørende». Senere er etternavnet korrigert til Johannessen, Anna Marie er endret til Anna Magdalene, og det oppgis at ektefelle Henrik Johannessen bor i nærheten av Fredrikstad.

I alt finner vi 28 navn over gravlagte på Stavne, i tillegg til noen som fikk ei grav andre steder. F.eks. ble Leonard Eliassen fra Skjervøy gravlagt på heimlassen. Anna Sørensen fra Alta ble gravlagt i Oslo, Ruth Henriette Nilssen fra Alta på Havstein kirkegård her i byen. Et søk i gravprotokollen for Havstein på Byarkivet i går viser at Ruth Nilssens grav ble slettet i 1980.

Oversiktene fra kirkevergen og byfogden førte i neste omgang til avisa Sagats oppsporingsarbeid. Søk som lokalhistorikere gjorde i hjemområdene viste at flere står med feilaktige opplysninger, i ett tilfelle så store feil at det har vært vanskelig å identifisere personen

med full sikkerhet. Anna Pedersen, ca. 90 år, døde på Bakklandet menighetshus 2. desember 1944. Hun var oppgitt å være fra «Storfjord i Lebesby», men har det ikke vært mulig for lokalhistorikerne å identifisere hvem hun var.

Bilde: Gravprotokoll

Helt ukjent har det ikke vært at tvangsevakuerte var gravlagt på Stavne. Går vi tilbake til gravprotokollen, ser vi at gravnumrene i noen tilfeller er fornyet etter omlegging av registreringssystemer, og det er påstemplet «Overført gravplasskort». Noen familier stelte i flere tiår sine gravsteder, men mange av gravene gikk over i glemselen – som i Lilly Persens tilfelle, hvor familien aldri fikk rede på hvor grava var. Familier har møtt vansker både i forsøk på å spore opp grava og på å få festet graver som har blitt slettet. Nå er det reist egne gravsteiner på flere av gravene. Med morgendagens avduking av «En stein for å minnes» blir minnet om alle bevart for framtida.

Våre falne

Hvordan er krigens ofre husket i ettertida? Rundt om på kirkegårder står ennå mange minnesmerker og gravsteiner, en god del av dem reist av lokalbefolkning og ivaretatt av myndighetene. Mange av krigens døde minnes også gjennom bokverket *Våre falne*. Etter forslag fra Stortingets presidentskap besluttet regjeringa i 1945 å utgi «et minneskrift om dem som falt eller omkom på grunn av krigen». Dette skulle inneholde korte biografier med bilder av de falne «og dessuten oversikter over den norske innsats på de viktigste kampområder». Redaktørene sendte henvendelser til landets kommuner, ofte ble det nedsatt lokale nemnder som arbeidet med saken. Resultatet ble en alfabetisk oversikt i fire bind, som ved utgivelsen av første ble anslått å ville inneholde ca. 11 000 biografier.

I innledningen står det videre: «Redaksjonskomiteen har slått fast som en alminnelig retningslinje at alle som døde under krigen, skal med, for så vidt som krigshandlinger var årsaken eller en vesentlig medvirkende årsak til deres død.» Årsakene er mange. Norske

soldater som døde i kampene i 1940. Fanger som døde i leirer i Norge eller ute på kontinentet, eller etter krigen av sykdom de hadde pådratt seg under fangenskapet.. Sjøfolk som gikk ned med skip som ble torpedert. Sjøfolk som pådro seg sykdom i utenriksfart og døde på sykehus i utlandet. Barn og voksne som kom over udetonerte miner, både under og etter krigen. Sivile som omkom etter å ha blitt påkjørt av tysk bil.

Tvangsevakueringa er i liten grad nevnt i denne boka, og kun sporadisk er de som døde i Trondheim under evakueringa tatt med i bokverket. De stikkprøvene jeg har gjort viser ingen klare «kriterier» for hvorfor noen er med eller er utelatt. Kanskje sier det noe om hvor godt eller dårlig lokale organer var gjenoppbygd. I oversikten i Arvid Pettersons bok *Fortiet fortid* er de som døde etter tvangsevakuert oppført etter kommunene de kom fra. For noen kommuner er det mange referanser til *Våre falne*, for andre knapt noen.

Martha Aslaksen

Av de over 30 tvangsevakuerte som døde i Trondheim finner vi bare Marta Kathrine Aslaksen fra Tana i *Våre falne*, «døde 4. januar 1945 på Trondheim sykehus på grunn av den harde påkjenning etter tvangsevakueringen av Finnmark». Fra ulike steder i landet finner vi noen tvangsevakuerte som døde av sykdom og påkjennelser, men dette kan ikke være mer enn fåtall av alle de som døde under eller som følge av evakueringa.

Navneliste

Av de 33 som døde i Trondheim står bare én i boka. 32 navn som kunne ha stått der er ikke med. Fortsatt fins det kilder som ikke er gjennomgått, og fortsatt kan det være mulig å gi utfyllende opplysninger om denne ennå så underkommuniserte delen av norsk krigshistorie. Mye er gjort, men kanskje kan oppmerksomheten rundt morgendagens markering føre til at noen går enda dypere inn i å finne alle de som døde, og hvor de fikk si grav.